

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ 13

Birinci Bölüm EĞİTİM VE İLİM: "İNSAN İNŞA EDEN MEKTEPLER" 15

OSMANLI'DA BİR EĞİTİM MODELİ: ENDERUN	17
ENDERUN'UN ÇAĞLAR ÜSTÜ EĞİTİM SİSTEMİ.....	28
FATİH'LER YETİŞTİREN EĞİTİM ANLAYIŞI	39
EĞİTİMDE AİLE VE ÇEVRENİN ÖNEMİ.....	47
KADINLARIN EĞİTİM HAKKI.....	54
SULTAN ABDÜLHAMİD HAN'IN EĞİTİM VİZYONU	57
OSMANLI İLİM VE TEKNOLOJİ MİRASI	60
PAŞANIN ASİL DURUŞU	65

İkinci Bölüm AHLAK VE MANEVİYAT: "RUHU AYAKTA TUTAN DEĞERLER" 69

EDEP VE AHLAK	71
İNSANA SAYGI MEDENİYETİ.....	76
CUMBALI EVLER	80

MAHALLE KÜLTÜRÜ.....	83
EDEP YA HÛ.....	90
EDEP TARİFLERİ.....	95

Üçüncü Bölüm
ADALET VE MERHAMET:
“ADALET VE MERHAMETLE KURULAN NİZAM”

99

KUTSİ DAVA	101
ADALETİN ÖNEMİ.....	104
HASIR YAKMA	107
PADIŞAHIN ŞAHİTLİĞİ	109
ŞEFKAT MEDENİYETİ	113
HAMAM DAVASI	118
ADALET KULESİ	120
DÖNGÜYÜ KIRMAK	122

Dördüncü Bölüm
OSMANLI MİRASI: “ZAMANA, TAŞA VE
MEDENİYETE NAKŞEDİLMİŞ ASİL RUH”

125

ŞEYH VE SULTAN.....	127
“BİZE EMROLUNAN BU KADARDI”	133
SULTANA SUİKAST	136
PAYİTAHT VE BOĞAZLARIN SAVUNULMASI	143
DENGE POLİTİKASI	147
SATIN ALINAMAYAN ADAMLAR.....	153

ÜÇ BÜYÜK VEBAL.....	156
1. Osmanlı Hanedanına Reva Görülen Son.....	156
2. Yok Edilen Kabirler	158
3. Kaybedilen Vakıflar	160
SULTANIN NEZAKETİ	167
SULTANIN DUASI	171
ASLINI HATIRLA!.....	173

**BU KİTAPTA GEÇEN
BAZI KELİMELERİN ANLAMLARINI
MERAK EDİYORSAN...**

181

KAYNAKLARI MERAK EDİYORSAN...

189

*Ođlum Mehmed Vahdeddin Efendi
ve kızım Hanzade Hanım'a ithafen...*

ÖN SÖZ

İnsan, hafızasıyla yönünü bulan bir varlık. Köklerini hatırladıkça güçlenir, değerlerini yaşattıkça kendini ve çevresini yeniden inşa eder. Bizler de asırlar boyunca ilim, ahlak, adalet ve merhamet ekseninde büyük bir medeniyet kurmuş; farklılıkları aynı vicdan çatısı altında buluşturabilmiş bir milletin evlatlarıyız.

Ne var ki zamanla bizi biz yapan mana dünyasından uzaklaştığımız, ortak hafızamızın zayıfladığı dönemler oldu. “Ben” ile başlayan ayrılıklar, gönüller arasındaki mesafeleri artırdı; dil ile kalp, bilgi ile hikmet, yaşamak ile inanmak arasındaki bağ zamanla zedelendi. Bugün yaşadığımız birçok savrulmanın temelinde de belki bu mana bütünlüğünü kaybetmiş olmamız yatıyor.

Oysa tarih yalnızca geçmişte yaşanmış hadiselerin toplamı değil belki bir milletin karakterini, vicdanını, inceliğini ve hayata nasıl baktığını gösteren büyük bir tecrübedir. Altı asırlık Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye de ardında yalnızca yapılar ve zaferler değil insan yetiştiren bir terbiye anlayışı, adaleti merkeze alan bir nizam ve kalbe dokunan bir medeniyet mirası bırakmıştır.

Bugün yeniden dönüp bu mirasa bakmak, geçmişte yaşamak için değil geleceği daha sağlam bir idrakle

kurabilmek içindir. Çünkü insan neyi kaybettiğini fark ettiğinde neyi yeniden kazanması gerektiğini de daha iyi anlar.

Bu kitap biraz da o hatırlayışa vesile olabilmek niyetiyle kaleme alındı. Geçmişin izleri arasında dolaşırken bir medeniyetin ruhunu, inceliğini ve bize bıraktığı emaneti yeniden hissedebilmek ümidiyle...

Baki selam, ebedî muhabbet ile...

Nilhan Osmanoğlu

BİRİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM VE İLİM: "İNSAN İNŞA EDEN MEKTEPLER"

OSMANLI'DA BİR EĞİTİM MODELİ: ENDERUN

*“Burada hiçbir balık uçmaya,
hiçbir kuş yüzmeye zorlanmaz.”*

“Neyi kaybettik?” sorusuna vereceğimiz cevapların en önemlilerinden biri, Osmanlı’daki eğitim sistemi olacaktır. Hani derler ya, “Halkın yarısından fazlası okuma bilmiyordu, cahildi!” diye. Konuya, sizlere hem Enderun’dan hem de Osmanlı halkının aldığı eğitimden biraz bahsederek başlamak isterim.

Öncelikle, Enderun ne demektir, bunu bilmemiz gerekir. Enderun Mektebi, Osmanlı devletinin kudretini muhafaza etmek ve nitelikli insan yetiştirmek amacıyla kurulmuş bir eğitim müessesesidir. Dedemiz II. Murad Han zamanında temeli atılan Enderun Mektebi, Fatih Sultan Mehmed Han zamanında inkişaf ettirilmiştir.

Enderun’un kurulu olduğu sistemi iki temel kavramla özetleyebiliriz: ilim ve fen. Son derece mühim olan bu iki unsur, birbirinden ayrılmadığı müddetçe daha güçlü ve verimli sonuçlar doğurur. Altını çizmek istediğim husus ise

şudur: Sadece kalbe hitap eden bir eğitim sistemi reformcu İslamcılığı doğurur, ancak unutulmamalıdır ki cihadın da bir usulü, bir hikmeti ve mantığı vardır. Sadece akla hitap eden bir eğitim ise doyumsuz, kendine yetmeyen ve tevekkül duygusundan uzak gençler yetiştirecektir. Bu sebeple ilim ve fenni birbirinden ayırmak, aslında her iki kavramın da içini boşaltmak anlamına gelir. Bu çerçevede Enderun’u güçlü kılan şey akıl ve hikmeti, bilgi ve ahlakı, düşünce ve irfanı aynı potada buluşturabilmiş olmasıdır. Buna somut örnekler de verebiliriz.

Günümüzde yeni inşa edilen camileri bir inceleyelim ve ardından Mimar Sinan’ın yaptığı camileri ziyaret edelim. İkisi arasındaki en temel fark nedir sizce? Tam manasıyla *ruh*. Mimar Sinan’ı “Mimar Sinan” yapan şey; ilim ile fenni, estetik ile hikmeti aynı potada buluşturabilmiş olması ve bunun ortaya çıkardığı ruhtur. Nitekim Mimar Sinan, Süleymaniye Camii’nin “kalfalık eseri” olduğunu belirtir. Böylesine muhteşem bir yapıyı bile nihai bir mertebe olarak görmeyen bu anlayış, insanı hayrete sevk eden bir tevazu ve “hiçlik” idrakine işaret eder.

Mimar Sinan, camide verilen vaazın herkes tarafından rahatça duyulabilmesi için akustik sistemi üzerinde titizlikle çalışmış ve sesin tek bir noktadan çıkarak caminin her köşesine dengeli şekilde dağılması için çaba göstermiştir. Bu sebeple usta mimar, Anadolu’da kullanılan turşu küplerinden içi boş altmış beş tanesini ağızları aşağıya bakacak şekilde ana kubbenin etrafındaki duvarlara yerleştirmiş ve küplerin aralarını da yumurta akıyla sıvamıştır. Böylece sesin kubbe içerisinde daha güçlü ve dengeli yayılmasını başarmıştır.

Bir rivayete göre Mimar Sinan'ın camide nargile içtiği Kanuni Sultan Süleyman'a şikâyet edilir. Bunun üzerine padişah hışımla gelir ve Mimar Sinan'a bunun sebebini sorar. Sinan da, "Sultanım, bakınız, bunun içerisinde tömbeki yoktur, sadece su vardır. Bu, çektiğim zaman fokurdayan suyun sesinin kubbeye nasıl ulaştığını ve caminin her noktasına eşit vaziyette nasıl dağıldığını temin için yaptığım bir çalışmadır" diye cevap verir.

İşte tam bu noktada, Enderun'da yetişmiş olan Mimar Sinan'ın yol haritasına ve metoduna baktığım zaman, Enderun'da verilen eğitimin öncelikle hayatla bağlantılı olduğunu görüyorum. Yani o dönemde gençler öncelikle hayatta karşılaştıkları bir problem üzerine çözüm üretiyorlar. "Pratikte bunu nasıl çözümleyebilirim?" sorusunun peşine düşüyor, gerçek bir problem üzerinden gerçek bir çözüm üretiyorlar. Bu da gösteriyor ki Enderun; soru soran, sorgulamayı bilen ve karşılaştığı meseleler karşısında özgün çözümler üretebilen devlet adamlarının yetiştirildiği bir kurumdur.

Bugüne baktığımız zaman ise çoğu zaman ezberci bir zihniyetle karşı karşıya kaldığımızı görüyoruz. Çocuklarımızı asidi göstermeden asit yağmurunu anlatıyor, gerçek bir problem göstermeden ezberci bir yaklaşımla hazır çözümleri öğretmeye çalışıyoruz. Bizler önce çocuklarımıza kitabı ezberletiyoruz, ilk karşılaştıkları enstrüman kitap oluyor. Sonrasında da bu ezber bilgiler ile gerçek dünyaya adapte olma süreçleri başlıyor, yani epey zor bir süreç... Oysa bilgi ile hayat arasındaki bağ en başta kurulmadığında, çocuk için öğrenme süreci bir keşif olmaktan çıkarak zorlayıcı bir ezber faaliyetine dönüşüyor. Bu durum da

onların bilgiyi anlamlandırmak ve içselleştirmek yerine yalnızca ezberlemeye çalışmasına yol açıyor.

Altı asrı aşkın bir zaman zarfında üç kıtada hüküm süren Osmanlı devletinin gelişmesi, kurumsallaşması ve uzun ömürlü bir devlet olmasında Enderun'un çok önemli bir hissesi bulunduğu dair pek çok tarihçi fikir birliği içerisinde. Buna rağmen bu önemli kuruluşun Batılı tarihçiler tarafından yeterince tanınmayışı ve derinlemesine incelenmemesine konusuna Miller şu sözleriyle dikkat çekmektedir:

“Enderun, yabancı ziyaretçilere tamamen kapalı olan sarayın iç kısmında bulunuyordu. Burada yaşayanların dış dünya ile olan ilişkileri tam bir denetim altındaydı. Özellikle yabancıların, sarayın bu kısmına girebilmeleri de söz konusu değildi. Bu yüzden kurumun gelişimi ve önemi geçince tanınıp takdir edilememiştir.”

Amerikalı psikolog ve Stanford-Binet zekâ testini bulan kişi olan Lewis Terman, Enderun Mektebi'ne alınan öğrencilere dair şu dikkat çekici bilgiyi paylaşmaktadır:

“Zekâ seviyesini ölçmek için test yönetimi ilk defa, Osmanlı'da Enderun Mektebi'ne seçilen öğrenciler için uygulanmıştır.”

Bir İngiliz sefiri (elçisi) de Enderun Mektebi hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Osmanlılar, aldıkları esirlere hiç kötülük yapmıyor, kardeş gibi davranıyorlar. Hangi milletten, hangi dinden olursa olsun, küçük çocukların zekâlarını ölçüyorlar. Keskin zekâlı çocuklar seçilerek saraydaki Enderun denilen mekteplerde, değerli öğretmenler tarafından okutuluyor, İslam bilgileri, İslam ahlakı, fen, kültür dersleri verilerek

kuvvetli, başarılı birer Müslüman olarak yetiştiriliyorlar. Osmanlı ordularını zaferden zafere ulaştıran değerli kumandanlar, Sokullular ve Köprülüler gibi seçkin siyaset ve idare adamları, hep böyle yetiştirilen keskin zekâlı çocuklardı. Osmanlı akınlarını durdurmak için Enderun mekteplerini ve bunların kolları olan medreseleri yıkmak, Osmanlıları fende geri bırakmak lazımdır.”

Günümüzde neyi kaybettiğimizi öğrenme çabasında olduğumuz şu vakit, aklıma rahmetli Turgut Özal ile bir Japon heyeti arasında yaşanan bir diyalog geldi. Uzman eğitimcilerden oluşan bu Japon heyeti, davet üzerine geldikleri Türkiye’deki araştırmalarını tamamladıktan sonra dönemin başbakanı Turgut Özal’ın huzuruna çıkıyor ve ülkemizdeki eğitim sisteminin yetersizliğine dair şu çarpıcı tespitte bulunuyor: “Bu eğitimle gençlerinize millî şuur vermeniz mümkün değildir!” Şok etkisi yapan bu ifadenin ardından sorular arka arkaya geliyor: “Siz Japonlar, gençlerinize millî şuuru nasıl veriyorsunuz? Nasıl bir eğitim programı uyguluyorsunuz ki bizimkini yetersiz buluyorsunuz?” Japon heyetinin sözcüsü bu sorular üzerine şu bilgileri paylaşıyor:

“Biz eğitime şok testler uygulayarak başlıyoruz. Önce çocukları uçak kadar hızlı giden trenlere bindirip çok katlı yollardan geçiriyoruz. Onlara en üstün teknolojiyi gösteriyor, robotlarla çalışan dev fabrikalarımızı gezdiriyoruz. Bu baş döndürücü teknoloji karşısında sarsılan ve şoke olan çocuklarımıza diyoruz ki: ‘İşte gördüğünüz bu hızlı trenleri ve üstün teknolojiyi sizin atalarınız yaptı. Eğer siz daha çok çalışırsanız daha hızlı giden ulaşım araçları yapar, daha üstün teknoloji meydana getirir, daha modern

fabrikalar kurarsınız.’ Sonra çocuklarımızı Hiroşima ve Nagazaki’ye götürüp düşmanın harap ettiği bölgelerimizi gezdiriyor ve bu defa da onlara diyoruz ki: ‘Bakın, eğer siz birlik beraberlik içinde çalışmazsanız, işte düşmanlar sizin ülkenizi böyle yakar yıkar, bu hâle getirirler. Ama birlik beraberlik içinde çalışırsanız, güçlü olursunuz, düşmanlarınız size saldırmaya cesaret edemezler. Dünyadaki devletler size saygı duymaya mecbur kalırlar. Artık birlik beraberlik içinde çalışmak ve çalışmamak konusunda kararınızı siz verin!’ Bu örneklerle çocuklarımız, kendilerine gelerek iyi ve çalışan birer Japon genci olma yolunda millî bir şuur ve heyecanla okumaya yöneliyorlar.”

Japon heyetinin tespitlerini sunduğu sırada geriden bir ses yükseliyor: “İyi de bizim sizin gibi Hiroşima ve Nagazaki’imiz yoktur ki!” Bu söz üzerine heyecanlanan Japon eğitimci hiç tereddüt etmeden şu karşılığı veriyor:

“Sizin Hiroşima ve Nagazaki gibi yerleriniz bizimkilerden çok daha etkilidir. Bir metrekaireye bin merminin düştüğü Çanakkale Zaferi’nin kazanıldığı tarihî savaş alanları sizde. Çocuklarınızın ve gençlerinizin şoke olması için yeter de artar bile Çanakkale... Dünyanın en gelişmiş ve güçlü ordularına karşı Türkler olmazları olduruyor ve bütün dünyayı hayretler içerisinde bırakan bir zafer kazanıyorlar. İmanın, azmin, birlik beraberliğin neleri yendiğini ispatlıyorlar burada. İşte sadece bu olay, bu bölge ve bu zafer dahi gençlerinizin millî şuur kazanmalarına yetecek örneklerle doludur. Bu sebeple gençlerinizi gruplar hâlinde Çanakkale’ye götürüp gezdirmelisiniz. Her Türk genci Çanakkale savaşlarının yapıldığı bölgeyi bilerek gezmeli, atalarının ne olmazları oldurduğunu gururla görmeli,

iftiharla öğrenmelidir. Daha sonra onlara demelisiniz ki: ‘Sizler de birlik beraberlik içinde çalışmazsanız düşmanlarınız yine gelirler, Çanakkale’yi işgal etmeye kalkışılar, yurdunuzda özgür yaşamayı size layık görmezler, tutsakları durumuna düşürmek isterler... Ama çalışır, teknolojiyi yakalarsanız ülkenizi kalkındırır, ilerleyen ülke hâline getirirsiniz. Başınız dimdik durursunuz yabancıların karşısında!’”

Ne hazindir ki bugün hâlâ gençlerimizin Çanakkale ziyaretlerinden rahatsız olanlar var! Ben de şimdi ilk Çanakkale ziyaretimi hatırladım; sanırım on yaşındaydım. Evimize “Kahraman Mustafa Kemal!” nidalarıyla dönmüştük... Seneler geçti, anladım ki gerçek bu kadar değilmiş! “Neden anlatmadılar gerçeği?”, “Neden eksik bırakıldı, neden?” gibi soruların peşine düştüğümde ise artık on yedi, on sekiz yaşlarına gelmiştim. Dikkat edin lütfen, Japonların anlattığı o ruhu ben tam olarak on yaşındayken ve üstelik kendi çabalarım ile bulmaya çalışmışım. Kim bilir kimler hayatlarının hangi aşamalarında bu bilinçle tanışmıştır? Ben, dedemiz cennetmekân Sultan Abdülhamid Han’ın Çanakkale için aldığı önlemleri (hastaneleri, siperleri, denizaltıları, topları, tüfekleri ve daha nicelerini) öğrendiğimde çok geçti. Yine kendisini İstanbul’dan çıkartmak üzere hapsediği saraya gelen kişileri huzurundan nasıl defettiğini öğrendiğimde de... “Dedem benim için İstanbul’un ikinci Fatih’idir” dediğimde ise yaşımla yirmi olmuştu bile... Geç kaldığımı söylüyorum, zira bu gerçeği çok daha erken yaşta öğrenebilseydim, belki yirmi yaşına geldiğimde hakikati çoktan anlatmaya ve yaymaya başlamış olabilirdim.

Asla unutulmaması gereken hakikat ise şudur ki: Osmanlı ne eğitim anlayışında ne de devlet siyasetinde din-den uzaklaşmış, aksine hayatını İslam ile harmanlanmış bir medeniyet olarak sürdürmüştür. Öyle ki Osmanlı'da her şeyden önce iyi bir Müslüman olmak öğretilmiştir. İslam çerçevesinde ahlaklı bir insan olmanın ne demek olduğu çocukların âdeta beynine nakşedilmiştir. Bu sebeple Osmanlı insanı, evlerinin önündeki mezarlarıyla her an ölümle kucak kucağa yaşayarak güzel bir ahiret için amel etmeyi görev bilmiş, bu dünyanın fâniliğini hiçbir zaman unutmak istememiştir. Bizler ise çoğu kez ancak biri vefat ettiğinde veya bir mezarlığı ziyaret ettiğimizde imtihan dünyasında olduğumuzu, bu dünyanın kimseye kalmayacağına hatırlıyoruz, o da belki bir lahza!

Şimdi dönüp bugüne bir bakalım; din derslerimizin içeriği ve verilen eğitim sizce gerçekten yeterli mi? Elbette tüm okulları aynı kefeye koymak doğru olmaz, ama ben- ce cevap kesinlikle hayır; yeterli değil! İyi hatırlıyorum; ilkokul birinci sınıfta Âyete'l-Kürsî'yi biliyorum diye öğ- retmenim benimle diğerleri kadar ilgilenmemişti. Fakat o zamanlar dahi buna sevinememiş, hatta yapılane da an- lam verememiştim. Çünkü dinimizi bilmek, Kur'an-ı Ke- rim okumak, sureleri ve ayetleri öğrenmek, iyi birer Müs- lüman olmaya çalışmak bizim asli görevimiz değil miydi? Buna rağmen sanki deveye hendek atlatmışım ve din dersinden muaf tutulmuşum. Oysa insanı büyük yapan yalnızca teknik bilgisi değildir. Mimar Sinan'ı Mimar Si- nan yapan en temel gerçek ilim ve fennine ruh veren mana dünyası değil miydi? Hatta şunu açıkça iddia ediyorum: Müslümanım diyen bir insan –isterse en iyi bir mimar

veya en iyi bir mühendis olsun– dini olmadan yani ruhu olmadan hiçbir şeydir. Yaptığı her şeyin içi boş ve soğuktur, manadan yoksundur.

Enderun eğitimiyle yakından ilgilendiğimden mütevellit başka ülkelerde din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin ne şekilde işlendiğini araştırma fırsatım da oldu ve şimdi onları sizlerle özellikle paylaşmak istiyorum. Lütfen dikkat edin çünkü bahsedeceğim ülkelere ait gerçekler oldukça dikkat çekici...

- *Almanya:* Anayasa'ya göre din dersi kamu okullarında okutulan düzenli derslerden biri ve sınıf geçmeye etkisi var.

- *Avusturya:* Din ya da ahlak dersi zorunlu ve dini cemaatlerin atadığı görevlilerce verilen derslerin ücretini devlet ödüyor.

- *Danimarka:* Din dersi ilköğretim okullarınının 1-9. sınıfları arasında “Hristiyanlık bilgisi”, 10. sınıfta ve liselerde “din bilgisi” adı altında okutuluyor.

- *Belçika:* Bir öğrenci haftada en az iki saat olmak üzere din ya da ahlak dersi almak zorunda.

- *Fransa:* Kilise okulları devlet yardımı alırken kiliseler dinî kurslar düzenliyor.

- *Finlandiya:* Öğrenci din dersi ve ahlak derslerinden birini seçmek zorunda.

- *İngiltere:* Din dersleri zorunlu dersler arasında yer alıyor. Okullarda güne toplu duayla başlamak yasal emir

- *İtalya:* Din dersi mecburi. Dersleri, müfredatı kontrol etmek ve öğretmen atamak ise Katolik Kilisesi'nin elinde.

Canım ülkemde ise Kur'an-ı Kerim dersleri seçmeli... Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyor: “Yazıklar

olsun ahir zaman babalarına!” Bunun üzerine ashap soruyor: “Yoksa müşrik mi olacaklar?” Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle cevap veriyor:

“Hayır, Müslüman kalacaklar ama çocuklarına din öğretemeyecek ve hatta çocukları dini öğrenmek istediğinde onlara engel olacak ve onları dünya malı kazanmaya sevk edeceklerdir. İşte ben böyle babalardan uzağım, onlar da benden uzaktırlar.”¹

Şimdi bir düşünelim: Çocuğumuza öğrettiğimiz ilk hayat dersi gerçekten ne oluyor? “Ekmek aslanın ağzında” sözü size tanıdık geliyor mu? Hemen ardından da hemen şu cümle ekleniyor: “Ne yapıp edip onu kazanmaya bakacaksınız.” Aynen öyle! Maalesef çoğumuzun evlatlarımıza verdiği ilk ders tam olarak bu oluyor. Bu amaç doğrultusunda gerekirse arkadaşının üstüne basmasını, kardeşini ezmesini, daha fazla hırslanmasını, böbürlenmesini, hileyle (şu zamanda “ticari kafa” adı altında bu durum meşrulaştırılıyor), kalp kırıklıklarıyla ne yapıp edip o ekmeği kazanmasını telkin ediyoruz. Oysa bu mesajları verirken aslında çocuklarımızın zihnine nasıl bir dünya tasavvuru yerleştiriyoruz? Başarıyı ahlakın önüne koyan, kazanmayı karakterden üstün gören bir anlayışı inşa ediyor olmuyor muyuz?

Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Her çocuk İslam fıtratı üzerine doğar. Onu Yahudileştiren, Hristiyanlaştıran ve doğru yoldan saptıran (yanlış eğitim sonucu) anne ve babasıdır.”² Bu hadis, anne ve babaların çocuk eğitimindeki

---

1 İbnü'l-Kerekî, Muhammed bin Ebû Bekir, *el-Mecâlisü'l-Vâfiyye ve'l-Mecâlisü'l-Evbâd*, nşr. Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1367/1948, “Evladın Ebeveyn Üzerindeki Hakları” Bölümü.

2 Buhârî, “Kader”, 3; Tirmizî, “Kader”, 5.

mesuliyetinin ne kadar büyük olduğunu açıkça göstermektedir. Bugün ülkemizde, bilinçli ailelerin küçük yaştaki çocuklarına verdikleri dinî ve ahlaki eğitimi birtakım kafalar yobazlık olarak nitelendiriyor. Oysa bu yaklaşım, Osmanlı'yı barbar olarak göstermek isteyen ve onun medeniyet anlayışını görmezden gelen zihniyetin düşünce yapısıyla aynıdır. Elbette yaşanan tarihî kırılmaları ve çekilen zorlukları biliyorum. Bu millet çok sıkıntılar çekti ve ümmet olarak ne yazık ki hâlâ aynı zulmü görmekteyiz! Ezanların susturulduğu, Kur'an'ın gizli okunduğu, ibadetlerin saklanarak yapıldığı ve görüldüğü vakit aşağılandığı zamanlar yaşandı! Hatta sırf inancını yaşamak istediği için insanların canlarından oldukları Müslüman topraklar buralar... Lakin bütün bunlara rağmen bugün hepimize çok görev düşüyor. Vakit, yaşananları unutmadan, her birini yüklenip –bir kin vesilesi değil bir şuur kaynağı hâline getirerek– yola hızlıca devam etme ve eksikliklerimizi tamamlama vakti. Evlatlarımızın daha iyi bir geleceğe sahip olabilmesi için yalnızca elimizi taşın altına koyma değil o taşı başımızın üstünde taşıma sorumluluğunu üstlenme vakti...

Osmanlı halkının nasıl eğitim gördüğüne gelince; sıbyan mektepleri, taş mektepler veya mahalle mekteplerinin önemli bir yere sahip olduğu görülür. Bu mekteplerin en dikkat çeken özelliklerinden biri ise çoğunlukla camilerle bitişik bir şekilde inşa edilmeleriydi. Hatta birçok dönemde tüm eğitimlerini camilerin içinde sürdüren öğrenciler vardı. Böylece camiler yalnızca ibadet mekânı olmayıp aynı zamanda ilim ve terbiyenin de merkezine dönüşmüştü. Bu da aslında ilim ve fen birlikteliğinin en güzel bir örneğini teşkil ediyordu.

ENDERUN'UN ÇAĞLAR ÜSTÜ EĞİTİM SİSTEMİ

Birazdan Osmanlı Sarayı'nda verilen Enderun eğitimin-den söz edeceğim. Ancak öncesinde hâlâ toplum ve ülke olarak yapmakta ısrar ettiğimiz bir hataya Yakup Kıraz'ın bir şiiriyle dikkat çekmek istiyorum:

“ÖĞRENCİLERİ NASIL HARCADIK, NASIL HARCANDIK?

*En iyi problem çözeni doktor yaptık,
İçinde insan sevgisi var mı diye bakmadık.
En iyi ezber yapanı hukukçu yaptık,
Kalbinde adalet duygusu var mı diye sormadık.
En iyi matematik bileni mühendis yaptık,
Kul hakkından korkanını bulmadık.*

*İşte bu yüzden;
Merhametli pek çok çocuk problem çözemediği için,
Adil pek çok çocuk ezber yapamadığı için,
Namuslu pek çok çocuk sınavda hata yaptığı için,
Doktor, hukukçu, mühendis olamadı.*

*Paran kadar sağlık varsa,
Adamına göre hukuk varsa,
Çöküyorsa en yeni binalar...
İşte bu yüzden!”*

Gelelim üç kıta, yedi iklim ve altmış iki milleti hoşgörü, adalet ve Kur'an anayasasıyla tek bir çatı altında tutan Osmanlı devletinin yetiştirdiği devlet adamlarına... Şüphesiz Osmanlı devletinin en dikkat çekici ve muazzam projelerinden biri nitelikli devlet adamı yetiştirme sistemiydi. Peki, saraydaki Enderun sistemi nasıl işliyordu, gelin şimdi bunu biraz yakından inceleyelim.

Enderun öğrencileri, gün doğmadan yaklaşık iki saat önce kalkar, hamama gidip yıkandıktan sonra toplu hâlde sabah namazını eda ederdi. Ardından devletin bekası ve milletin selameti için hep birlikte dualar edilirdi. Diğer vakit namazları da cemaatle kılınır ve böylece ibadet hayatın merkezinde tutulurdu. Eğer padişah İstanbul'da ise sabah namazları Ayasofya Camii'nde padişahla beraber kılınırdı. Yatış ve kalkış saatleri ise güneşin doğuşuna ve yatsı namazının vaktine göre şekillenirdi. Çoğu zaman yatsı namazı kılındıktan sonra istirahat çekilirdi. Bugünün çocukları ve gençlerine bakıyorum da gecesi gündüzüne karışmış, tam vücudun dinleneceği vakitte ayaktalar. Sadece onlar değil bizler de öyleyiz; sağlığımızın çabucak bozulmasına şaşmamak lazım. Velhasıl Enderun öğrencileri perşembe geceleri yatsı namazından sonra her odada topluca bir araya gelir; padişahın sıhhati ve devletin selameti için dua eder, din ve devlet düşmanlarının kahrı için niyazda bulunurdu.

Enderun öğrencilerinin faydalanması için Enderun Kütüphanesi oluşturulmuştu. Bunun yanı sıra Topkapı Sarayı'ndaki diğer kütüphanelerden de faydalanma imkânı vardı. Eğitim öğretime dair bütün masraflar bizzat hünkâr tarafından karşılanırdı. Öğrencilerin giyim ve kuşamlarını

da bizzat hünkâr temin eder; kıyafetler öğrencilerin mertebelerine/ast üst ilişkilerine göre farklılık gösterirdi. Elbiselerin düzenli ve temiz kullanılmasına ise azami derecede özen gösterilirdi. Enderun'daki bu nizam son derece önemliydi zira temizlik, Osmanlı'da sünnet üzere titizlikle riayet edilen temel konuların en başında gelirdi.

Enderun'da temizlik ve nezaket kurallarına son derece dikkat edilirdi. Mesela yere tükürmek, öksürürken mendille ağzını kapamamak ya da kirli elbise giymek cezayı gerektiren davranışlar arasındaydı. Verilen cezalar ise katı ve sert nitelikteydi. Ancak bu disiplin anlayışı öğrencilerin sabırlı, dayanıklı, saygılı ve alçakgönüllü bir karakter sahibi olmasına katkı sağlıyordu.

Bakın bu eğitim anlayışı son derece önemli ve günümüzde yitirdiğimiz değerlerden yalnızca bir tanesidir. Şimdi “Çocuğa ceza vermek mi kaybettiğimiz değerler arasında?” diyeceksiniz ama meseleye daha geniş bir çerçeveden baktığımızda evet, öyle. Geçmişte sadece çocuğun iyiliğini ve istikbalini gözeten, vicdan ve merhamet sahibi kişiler tarafından uygulanan bir terbiye ve ceza anlayışı vardı. Bugün ise çoğu zaman kimin hangi niyetle evladımıza ceza verdiğini bilemiyor ve güvenemiyoruz. Bu sebeple de “Aman evladıma kimse laf demesin” refleksiyle hareket eder vaziyetteyiz.

Meseleyi basit bir örnekle değerlendirmek gerekirse; geçmişte disiplin ve terbiyenin bizzat hayatın içinde öğrenildiği bir düzen vardı. Bunun en somut karşılıklarından biri de Kapalı Çarşı esnafıydı. Yaz tatilini bu esnafın yanında geçiren çocuklar yalnızca bir meslek değil aynı zamanda sabrı, çalışmayı, zorluklarla baş etmeyi ve bütün

bunların ardından gelen selameti tecrübe ederek öğrenirdi. Ben şimdi etrafımda ne o eğitimi verebilecek bir esnaf ne de onlara güvenip çocuğunu emanet edebilecek bir ailenin olduğunu görebiliyorum maalesef...

Enderun'a dönecek olursak; ağırlıklı olarak askerlik, siyaset ve teknik konuların okutulduğu bu mektebin en dikkat çekici özelliklerinden biri sarayın içerisinde bulunması ve bütün derslerin Türkçe okutulmasıdır. Fatih Kanunnâmeleri ve Enderun Mektebi'nin işleyişi de gösteriyor ki Osmanlı devrinde Türkçeye bir devlet dili olarak gerekli önem verilmiştir. Nitekim Osmanlı devrinde Türkçenin devlet dili olarak egemenlik sürmesinde Enderun Mektebi'nin önemli bir payı bulunmaktadır. Enderun, saray içinde bir okuldur; sarayda, orduda ve hükümet işlerinde görev alacak memur ve hizmetlilerin yetiştirilmesi temel görevidir. Günümüze baktığımızda ise doğrudan devlet adamı yetiştirecek bir okulumuzun olmaması ne büyük bir eksiklik; lütfen bu mesele üzerine biraz düşünün...

Enderun'da eğitim görenler her bakımdan Türkçeyi en iyi şekliyle bilmek zorundaydı. Bu nedenle de Türkçe derslerinin saatleri çoğaltılmıştı. Türkçe yazı çeşitleri, güzel yazı (hüsnühat), millî musikimizin usul ve kaidelerini öğretmek de millî kültürü kuvvetlendiren ve ortak bir medeniyet bilinci oluşturmayı sağlayan tedbirlerdendi. Kısacası Enderun sıradan bir eğitim yeri değil siyaset ilmini, idare sanatını ve devlet aklını taşıyacak fikir adamlarını yetiştiren bir merkezdi.

Enderun Mektebi'nin açılmasının asıl maksadı Hristiyan tebaadan alınan yetenekli çocukları gerçek bir Müslüman, iyi ve güvenilir bir devlet adamı ve asker yapmak,